

تاریخ مختصر موسیقی ایران

تألیف: تقی بینش

سرشناسه	: پیش، تقی، ۱۳۷۴-۱۳۰۰
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ مختصر موسیقی ایران ۱ - تقی بینش
مشخصات نشر	: تهران، نشر هوای تازه - نشر آرامش - ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	: ۱۹۲ ص، مصور،
شابک	: ۳-۱۳-۶۹۶۵-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: موسیقی ایرانی - تاریخ و نقد.
رده بندی دیویی	: ۰۹/۷۸۹
شماره کتاب شناسی ملی	: ۱۲۶۷۸۰۷

نشر هوای تازه تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان روانمهر، پلاک ۷۴ طبقه اول تلفن: ۶۶۴۸۱۱۵۲

- تاریخ مختصر موسیقی ایران
- مؤلف: تقی بینش
- ویراستار: کیان فروزش
- نویت چاپ: سیزدهم ۱۴۰۱ شمارگان: ۱۰۰ نسخه چاپ و صحافی: هوران
- شابک: ۳-۱۳-۶۹۶۵-۹۶۴-۹۷۸
- تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را به هر شکل، از جمله صوت، فیلم، نمایش، اقتباس، فتوکپی و قابل الکترونیکی بدون اجازه ناشر، نشر، بخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

مرکز بخش: فروشگاه اورنگ
تهران: خیابان بهارستان، جنب بیمارستان طرفه، شماره ۱۲۸
تلفن: ۷۷۵۳۵۸۳۴-۷۷۵۳۶۵۷۱

مرکز بخش: درویش خان
تهران: خیابان بهارستان، روبروی پمپ بنزین، پلاک ۱۱۲
تلفن: ۷۷۵۳۵۸۳۳-۷۷۵۳۴۰۲۲
www.darvishkhan.net

فهرست

۵.....	یادداشت
۷.....	پیش درآمد
۱۱.....	دوران باستانی (دوره اساطیری)
۱۴.....	دوره ماد
۱۷.....	ایلام (شوش)
۲۳.....	دوره هخامنشی
۲۶.....	دوره پارتی یا اشکانی
۳۲.....	دوره پارسی یا ساسانی
۶۱.....	دوران اسلامی
۶۳.....	دوره خلفای راشدین
۶۵.....	دوره خلفای اموی
۶۷.....	دوره خلفای عباسی
۶۹.....	نخستین خاندان هنر
۷۲.....	زلزل رازی
۷۴.....	تصنیفهای اولیه
۷۷.....	احمد سرخسی
۷۹.....	دوره طاهریان
۸۰.....	دوره سامانیان
۸۱.....	خوارزمی
۸۲.....	گندی
۸۴.....	فارابی
۸۸.....	ابوالفرج اصفهانی
۸۹.....	بوزجانی
۹۰.....	اخوان الصفاء
۹۴.....	ابن سینا
۹۶.....	عمر بن زبیه
۱۰۰.....	دوره غزنویان
۱۰۱.....	دوره سلجوقیان
۱۰۲.....	صفی‌الدین ارموی
۱۱۲.....	خواجه نصیر طوسی
۱۱۳.....	قطب‌الدین شیرازی

آسیابی آن برده می‌شد، می‌توان احتمال داد که موسیقی هم در جریان داد و ستد بوده است. از این رو شاید بتوان گفت سازی که به نام پی‌پا^۱ در چین رواج داشته و در ژاپن به اسم بیوا^۲ مشهور و متداول بوده، در حقیقت باید یک نوع عود دسته کوتاه باشد [Sachs, 189]، که چون عود همان بربط^۳، ساز اصیل و باستانی ایرانی است [الخوارزمی، ۱۳۷] و به علت ساخته شدن از چوب عود یا درخت بلسان^۴ بدان عود گفته‌اند، به این نتیجه می‌رسیم که ریشه ایرانی دارد. به طور کلی می‌توان تاریخ موسیقی ایران را به دو دوران اصلی تقسیم کرد: دوران باستانی و دوران اسلامی، که هر یک از آن دو به نوبه خود می‌تواند دارای تقسیمات فرعی باشد، چنان که دوران باستانی یا پیش از اسلام را می‌شود شامل دوره اساطیری و نزدیک به تاریخ^۵ (مانند: پیشدادیان و کیانیان در شاهنامه فردوسی)، هخامنشی، پارتی یا اشکانی و پارسی یا ساسانی دانست و از دوره سلوکی به لحاظ غیر ایرانی بودن صرف نظر کرد. چون گفته‌اند تاریخ هر علمی، به یک معنی، نمودار آن علم است، بنابراین تاریخ موسیقی ایران از یک سو می‌تواند سیر تاریخی و تطوّر این هنر زیبا را در ایران نشان بدهد و از سوی دیگر مبین استحاله نظام علمی موسیقی ایران و تکامل تدریجی آن باشد.

دوران باستانی

دوره اساطیری

با آن که از این دوران اطلاع قابل ملاحظه و اسناد زیادی در دست نیست ولی به استناد مدارک موجود می توان به استمرار موسیقی در آن دوران پی برد. به عنوان مثال، فردوسی در شاهنامه، ساختن بعضی از سازهای ایرانی را به شهریاران باستانی و اساطیری ایران نسبت می دهد که چون این اثر حماسی بزرگ ایرانی مبتنی بر روایتهای مدارک باستانی است، در عین دخالت تخیل شاعرانه و پرداختهای ادبی، نباید به کلی نادیده گرفته شود. از آن جمله است انتساب نوعی طبل بزرگ^۱ به هوشنگ، و علاقه جمشید به سرنا یا سرنای^۲ [Farmer, Music, 2784]. فردوسی در این راستا نای سفید^۳ را به منوچهر و افراسیاب نسبت داده است ولی ابن خردادبه - در کتاب اللهو و الملامی - کشف نای سفید را به کردان و نای سیاه^۴ را به ایرانیان نسبت می دهد همچنان که دو نای^۵ و چنگ^۶ را ساخته ایرانیان می داند.

در برابر این گونه روایتهای اساطیری، در آثار باز یافته از دورانهای باستانی نمونه هایی وجود دارد که به خوبی نمایانگر استمرار هنر

Flute .۳	oboe .۲	Kettle - drum .۱
Harp .۶	double reed pipe .۵	Reed pipe .۴

۱۲ / تاریخ مختصر موسیقی ایران

موسیقی در ایران باستان است. از جمله قدیمترین این آثار اثر مَهری^۱ است استوانه‌ای متعلق به هزارهٔ چهارم قبل از میلاد که به وسیلهٔ دلوگاز^۲ و هلن کانتور^۳ در بین سالهای ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۶ میلادی در چغامیش نزدیک دزفول کشف شده است و در حقیقت کهن‌ترین همنازی^۴ جهان را نشان می‌دهد. در این همنازی که همگی بانوان هنرمند ایلامی به شمار می‌روند، نفر اول خواننده‌ای است که به رسم معمول آوازه‌خوانان دست راستش را زیر گوش گذاشته است و سنتی بودن این رسم را ثابت می‌کند.

انگاره مَهر چغامیش متعلق به حدود ۳۵۰۰ سال قبل از میلاد که قدیمترین همنازی را در جهان نشان می‌دهد.

دلوگاز دربارهٔ این اثر ارزشمند باستانی چنین اظهار نظر کرده است: «یکی از این نمونه‌ها نخستین سندی است که بشر از موسیقی، به شکل هنری سازمان یافته، دارد. این تصویر گروهی نوازنده را نشان می‌دهد که در واقع پیشرو و نیای ارکسترهای امروزی را مجسم می‌کند. جنگ بزرگی دیده می‌شود که پشت سر آن نیمرخ نوازندهٔ زانو زده‌ای به چشم می‌خورد و علاوه بر آن، فرد دیگری مشاهده

دوران باستانی / ۱۳

می‌شود که با دستهای باز طبل می‌نوازد، سپس نوازنده دیگری دو آلت شاخ مانند را به دست گرفته است. در آغاز می‌پنداشتیم به لحاظ خمیدگی ممکن است دارای زبانه باشد ولی دیدیم که انتهای یکی از آن دو آلت به دهان نوازنده می‌پیوندد، این بود که چنین نتیجه گرفتیم این نوازنده نوعی آلت بادی، که شاید بوق باشد، می‌نواخته است و آن دیگری هم که به دست گرفته است ظاهراً زدنش با دیگری تفاوت می‌کرده است. نفر چهارم آوازه‌خوانی است که دست را زیر گوش گذاشته است و این همان حالتی است که در هنر مصر باستان نیز دیده می‌شود و هم‌اکنون به عنوان رسمی در خاورمیانه باقی مانده است. بنابراین، تصویر مورد بحث، ارکستری را نشان می‌دهد که در آن سازهای بادی، زهی و کوبشی بوده‌اند و آوازه‌خوانی با نوازندگان همکاری یا همراهی می‌کند. اما این ارکستر گوشه‌ای از صحنه اصلی محسوب می‌شود. نوازندگان به استثنای نوازنده طبل همگی به سمت راست چرخیده‌اند و در برابر، مردی دیده می‌شود که روی بالشی (یا مسندی) نشسته است و در جلو خود میزی دارد که بر رویش خوراکی‌های گوناگونی چیده‌اند و خدمتکاری از او پذیرایی می‌کند. در نتیجه می‌توان گفت این صحنه نشان دهنده ضیافتی است همراه با موسیقی که به مراسم مذهبی ارتباط دارد.» [Delugaz, 30 - 31]

« تاریخ مختصر موسیقی ایران » حاصل سالها تحقیق و تفحص استاد دکتر تقی بینش پژوهشگر موسیقی ایران است که با استفاده از یادداشتهای درسی ایشان در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، دانشکده موسیقی دانشگاه هنر، مرکز آموزش عالی سازمان میراث فرهنگی و مرکز آموزش عالی سوره فراهم آمده است.

نویسنده با کمک شواهد و مدارک معتبر تاریخی، علمی و ادبی، موسیقی سرزمین ما را، از دورترین روزگاران تا امروز، می شکافد و از تحقیقات قابل ملاحظه ای که موسیقی شناسان غربی، چون فارمر، شیلوا و آکرمن در این زمینه انجام داده اند نیز سود می جوید.

کتاب، دارای تصاویری از یادگارهای تاریخی، اسناد مکتوب موسیقی، نغمه نگاریها، جداولی از گامهای قدیمی و غیره است و به شرح آثار بزرگانی همچون زلز رازی، احمد سرخسی، خوارزمی، کندی، فارابی، ابوالفرج اصفهانی، بوزجانی، ابن سینا، ابن زیله، صفی الدین آرموی، خواجه نصیر الدین طوسی، قطب الدین شیرازی، عبدالقادر مراغی، محمود آملی، بنائی، جامی و هنرمندان متأخر می پردازد.

کتاب « تاریخ مختصر موسیقی ایران » برای دانشجویان، دوست داران و پژوهشگران موسیقی ایران، نکته های بدیع و آموزنده فراوان دارد.

